
<https://doi.org/10.15407/fd2021.01.105>
УДК 321.01

Анатолій ДЕНИСЕНКО, кандидат філософських наук,
науковий співробітник Східноєвропейського інституту теології,
79053, Львів, вул. Перфецького, 11/82
anatoliy.denysenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7166-9401>

КАПІТАЛІЗМ ЯК РЕЛІГІЯ: Від Макса Вебера до Джорджо Агамбена через Вальтера Беньяміна

На основі праці Макса Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму» автор досліджує Веберове поняття «капіталізм», а також критично аналізує сам капіталістичний лад, відштовхуючись від текстів Вальтера Беньяміна і Джорджо Агамбена. Якщо Вебер позитивно ставиться до капіталізму, то Беньямін і Агамбен вбачають у ньому небезпеку. Вебер підходить до питання з позиції протестантського праксису, Беньямін та Агамбен вбачають у капіталізмі «паразита», який використовує християнську теологію для досягнення власних цілей. Вебер пише про «дух» капіталізму, Беньямін та Агамбен — про капіталізм як форму релігії.

Ключові слова: капіталізм, протестантизм, секуляризація, десакралізація, Захід, мирський, анархічний, повсякденність.

«Протестантська етика і дух капіталізму» Макса Вебера

Німецький соціолог Макс Вебер (1864–1920) працював над рукописом «Die protestantische ethik und der geits des kapitalismus» [Weber, 1963] упродовж 1903–1904 років. Підштовхнуло його до написання цієї праці ознайомлення зі статистичним матеріалом, який опрацьовував його учень Мартин Офенбахер. Цей матеріал свідчив про те, що «серед баденських фінансистів, підприємців і кваліфікованих працівників переважали протестанти» [Вебер, 2018b: с. 41]. Також цю працю (особливо другу її частину) було написано під впливом подорожі Вебера до Америки, де він міг бачити живі сліди виникнення сучасного капіталістичного духу і сам цей дух у його «ідеально-типovій» чистоті [Вебер, 2007: с. 285]. Він пише так: «У XVI столітті більшість

Цитування: Денисенко, А. (2021). Капіталізм як релігія: Від Макса Вебера до Джорджо Агамбена через Вальтера Беньяміна. *Філософська думка*, 1, 105–115. <https://doi.org/10.15407/fd2021.01.105>

найбагатших, економічно найрозвиненіших завдяки своїм природним умовам і близькості до торгових шляхів регіонів імперії, насамперед більшість заможних міст, прийняли протестантство» [Вебер, 2018b: с. 42]. Під протестантизмом Вебер має на увазі: 1) кальвінізм у тій його формі, якої він набув у країнах Західної Європи, особливо в XVII столітті; 2) пієтизм; 3) методизм; 4) секти, що утворювалися на базі анабаптистського руху (квакери, меноніти, баптисти) [Вебер, 2018b: с. 79]. Соціологія релігії Вебера пов'язана з пошуками відповідей на питання про походження і специфіку західного капіталізму [Погорілий, 1998: с. 490], ідей «трудової етики» та раціонального ладу. Його дружина Маріана Вебер писала, що в назві праці її чоловіка співвіднесено начебто полярно-протилежні явища — зміст релігійної свідомості та господарської повсякденності, а також стосунок релігійності до всіх важливих форм і структур суспільного життя [Вебер, 2007: с. 285].

Вебер, порівнюючи католиків та протестантів, наголошує, що католики віддають перевагу гуманітарній підготовці, а серед робітників-протестантів поширена ремісницька справа [Вебер, 2018b: с. 43]. У зв'язку з секуляризацією, до якої, як вважають католики, призвело все життя протестантів, останні виявляють нахил до економічного раціоналізму [Вебер, 2018b: с. 44]. Якщо спростити, то ситуація, за Вебером, виглядає так: католикові притаманна відчуженість від світу чи матеріалістичної «життєрадісності», тоді як протестантові, навпаки, це до вподоби [Вебер, 2018b: с. 46]. «Протестант хотів би краще їсти, тоді як католик воліє мати спокійний сон» [Вебер, 2018b: с. 45].

Протестантизму властивий «мирський (внутрішньосвітовий) аскетизм» (*interweltliche Askese*), нагадує головний лейтмотив Вебера канадський філософ Чарльз Тейлор [Тейлор, 2013: с. 251]. Ця ідея німецького вченого стала джерелом натхнення для Тейлора під час написання книги «Світська доба» (*A secular age*) [Taylor, 2007; Тейлор, 2013]. Протестантська Реформація невіддільно пов'язана із *saeculum* — секуляризацією в Західній Європі. Протестантизм безжально наступає на все «дуалістичне». Уявлення про те, що «духовне» покликання монахів є вищим за мирські справи, повністю відкидається. Неможливо стати справжнім християнином, вийшовши за межі *saeculum*. Правила ченця спростовуються, а до звичайного життя висуюються більш суворі вимоги [Тейлор, 2013: с. 423]. «Аскеза виходить з чернечої келії у професійне життя й оволодіває світською мораллю» [Вебер, 2018b: с. 139]. Відбувається «розчаклування» світу [Тейлор, 2013: с. 161], межа між сакральним та профанним зникає, а християнське життя стає можливим у певному способі існування «у світі» [Тейлор, 2013: с. 424]. Саме таку ціну, згідно з Вебером, людство (і християнство в тому числі) платить за модерність та раціональність, пише Тейлор [Тейлор, 2013: с. 487].

Вебер писав, що «нестримна пожадливість жодною мірою не тотожна капіталізові, тим паче його “духові”» [Вебер, 2018a: с. 28]. Він зазначав, що до політичного та спекулятивно орієнтованого «авантюристського» капіта-

лізму більшою мірою схильне єврейство, а пуританізм (що виріс на ґрунті кальвінізму) був носієм етосу раціонального буржуазного підприємництва і раціональної організації праці [Вебер, 2018b: с. 128]. Вчений вважав капіталізм спробою приборкати чи «принаймні раціонально регламентувати таке ірраціональне прагнення». Так, йому притаманний потяг до наживи, «але у рамках постійного раціонально організованого капіталістичного підприємства він прагне безперервно відтворювати капітал, одержувати прибуток — тобто прагне рентабельності» [Вебер, 2018a: с. 28]. Вебер розумів капіталізм як раціональне використання капіталу через спрямування його у виробництво [Вебер, 2018b: с. 56]. У цьому сенсі методисти для нього були взірцем старання та ощадливості [Вебер, 2018b: с. 135]. Ці люди нового типу, на відміну від традиціоналістів, були не відчайдушними і безпринципними спекулянтами чи авантюристами, а поміркованими, впертими та цілковито відданими своїй справі, зі своїми принципами та суворими правилами [Вебер, 2018b: с. 63]. Вебер характеризує капіталізм через такі чесноти, як чесність, пунктуальність, старанність, поміркованість.

Основним біблійним лейтмотивом тут є вірш: «Бачив ти людину, моторну в занятті своїм? Вона перед царями спокійно стоятиме» (Книга Проповідок 22:29). В етосі сучасного Веберові чинного господарського ладу накопичення грошей було виявом діловитості людини, котра йде за своїм покликанням [Вебер, 2018b: с. 53]. Фундаментальною рисою капіталізму є суворий розрахунок, який планомірно і тверезо спрямовується на досягнення економічного росту [Вебер, 2018b: с. 68]. «Мирська протестантська аскеза рішуче відкидала безпосередню насолоду багатством і прагнула обмежити споживання, особливо коли воно ставало надлишковим» [Вебер, 2018b: с. 132]. Замість релігійного ентузіазму нову людину переповнює твереза професійна діяльність, замість пошуку Царства Божого — поцейбічність [Вебер, 2007: с. 299]. Люди, сповнені «капіталістичного духу», навіть можуть бути якщо не налаштованими проти церкви, то байдужими до неї, розглядаючи релігію як таку, що відволікає їх від роботи на землі [Вебер, 2018b: с. 64].

Вебер не стверджує, що капіталізм виник лише завдяки Реформації. «Ми зовсім не схильні захищати безглузде доктринерське твердження, буцімто “капіталістичний дух” (у тому розумінні цього слова, яке ми визначили попередньо) міг виникнути лише внаслідок впливу певних сторін Реформації чи навіть що капіталізм як економічна система — це результат Реформації» [Вебер, 2018b: с. 78]. Коли Вебер писав про зародження капіталістичної економіки, він не розглядав німецьких лютеран (за Вебером, протестантизм не тотожний лютеранству) як протестантів, що звертаються до миру, а більше цікавився англійськими, нідерландськими й американськими пуританами та кальвіністами, котрі не сприймали релігію та повсякденність як чітко розмежовані сфери [Каубе, 2016: с. 231]. Саме нідерландський кальвінізм (вчення про «обраність до спасіння») [Бинцаровский, 2016] сприяв пробудженню торгового духу, а «розсадником капіталістичного господарства» [Вебер, 2018b: с. 46]

була кальвіністська діаспора, а не ранній протестантизм, представлений Лютером, Кальвіном чи Ноксом [Вебер, 2018b: с. 47].

Звісно, капіталізм існував і до Лютера та Кальвіна. Грошові магнати Нюрнберга, ділки тосканських міст, брістольські судовласники та венеціанці з'явилися задовго до Реформації [Ерс, 2014], а Флоренція XIV–XV століть була світовим центром тодішнього капіталістичного розвитку, а може, навіть і ринком грошей та капіталів усіх великих держав того часу [Вебер, 2018b: с. 67]. Але її життя не було просякнуте духом капіталізму [Погорілий, 2018: с. 16]. Грабіжницький капіталізм, традиційний капіталізм, військовий капіталізм, капіталізм парій — явища, що виникли, зокрема, в Китаї, Індії, Вавилоні, Греції та Римі античних часів, відрізнялися за економічною ментальністю від аскетичного протестантизму Західної Європи та США часів Вебера. Отже, пише Вебер, «розвиток “капіталістичного духу” найлегше зрозуміти, якщо розглядати його як окремих випадок загального розвитку капіталізму», де протестантизмові відведено роль предтечі суто раціоналістичного світогляду [Вебер, 2018b: с. 64].

«Капіталізм як релігія» у Вальтера Беньяміна та Джорджо Агамбена

На початку своєї книги Вебер доходить висновку, що «віросповідання не причина, а певною мірою наслідок економічних явищ» [Вебер, 2018b: с. 41]. За логікою Вебера, спочатку регіони та міста ставали заможними, а потім приймали протестантизм («економічно найрозвиненіші регіони (були) більш схильними до церковної революції»). Як пише біограф Вебера Юрген Каубе, що, можливо, не протестантам підійшло купецьке життя, а, навпаки, купцям сподобався протестантизм, і може, купці-пієтисти були більшою мірою купцями, ніж пієтистами [Каубе, 2016: с. 240]. Тут ми підходимо до критики не тільки ідей Макса Вебера, а й самого феномену капіталізму. Німецький філософ ХХ століття Вальтер Беньямін (1892–1940) в есеї «Капіталізм як релігія» зазначає, що християнство за часів Реформації радше не сприяло становленню капіталізму, а саме трансформувалося у капіталізм [Benjamin, 1991: р. 100] (див. також: [Беньямин, 2012]). Назву фрагмента (робочого нарису) Беньяміна запозичено із праці німецького філософа й соціолога Ернста Блоха (1885–1977) «Томас Мюнцер як теолог революції» (1921). Гершом Шолем, найкращий друг Беньяміна, згадує, що в січні 1920 року Беньямін працював над рецензією на книгу Блоха «Дух утопії» (1918) [Шолем, 2014: с. 147]. Якби вона не була втрачена, то могла би стати одним із найцікавіших документів в історії філософії ХХ століття [Болдырев, 2012: с. 189]. Сам Беньямін познайомився з Блохом навесні 1919 року у Швейцарії, в Берні, куди приїхав закінчувати роботу над першою дисертацією. В своєму тексті Блох критикує кальвінізм за те, що той «повністю зруйнував християнство», замінивши його елементами нової релігії — «капіталізму як релігії» (*Kapitalismus als Religion*) — та перетворивши християнство на «церкву Мамони»

(в пізнішому виданні — «церкву Сатани»). Фрагмент «Капіталізму як релігії» Беньяміна був знайдений серед його неопублікованих праць, він вийшов друком аж 1985 року в шостому томі його *Gesammelte Schriften* (див.: [Беньямин, 2012: с. 104]).

Мешкаючи в Гайдельберзі, Беньямін налагодив багато контактів. Поміж іншим, він брав участь у кількох «соціологічних дискусійних вечорах» в домі Маріани Вебер, теоретикіні фемінізму, політикинї, вдови Макса Вебера. Беньямін контактував і з його молодшим братом, ліберальним соціологом Альфредом Вебером. Саме захоплення соціоекономічними питаннями підштовхнуло Беньяміна до написання одного з його найяскравіших текстів, котрий залишився незакінченим і не був виданий за життя філософа [Айленд, Дженнінгс, 2018: с. 163]. І хоч праця «Капіталізм як релігія» відсилає читача до головної ідеї Макса Вебера — релігійної природи капіталістичної трудової етики, Беньямін більше аналізує фетишистський характер капіталістичного товару в Марксовому «Капіталі» (1867). Основна теза Беньяміна полягає в тому, що капіталізм є, мабуть, найбільш екстремальним з усіх релігійних культів, оскільки ґрунтується на суто психологічному зв'язку з об'єктом, який фетишизується. Цей культ, позбавлений вчення або теології, існує виключно завдяки безперервному виконанню ритуалів купування товарів та їх споживання [Айленд; Дженнінгс, 2018: с. 164].

Із праці Беньяміна ми бачимо, що капіталізм як культ характеризується чотирма основними рисами. Перша риса, відсутність теології і догматики, крім практичних принципів на кшталт «корисності»; «це суто культова релігія, найекстремальніша з усіх, що коли-небудь існували» [Benjamin, 1991: р. 100]. Друга риса — безперервне відправлення культу: у капіталізмі немає «робочих» і «вихідних» днів, урочиста меса ринку і грошей триває безупинно. «Немає ані буднього дня, ані дня, який не був би святковим» [Benjamin, 1991: р. 100]. Третя риса — на відміну від усіх попередніх культів, капіталізм не обіцяє фінальної спокути та єднання, а лише посилює почуття провини (або боргу, зокрема в економічному сенсі), що призводить до відчаю й дедалі посилює поділ та відчуження. «Капіталізм, можливо, перший випадок не відкупного культу, а культу, який наділяє провинною. Релігія більше не є перетворенням буття, а перетворює його на руїни. Капіталізм (як релігія) є руїною буття. Трансцендентність Бога падає, але Бог не помирає, Його закинуло в людську долю» [Benjamin, 1991: р. 100]. Четверта особливість: Бог стає потаємним, прихованим [Benjamin, 1991: р. 101].

Цей тип капіталістичного релігійного мислення дуже гарно відображений у творчості Ніцше, пише Беньямін. Капіталізм як релігія чистого культу не має жодної догматики, а історія (західного) християнства є нічим іншим, як історією його паразита — капіталізму [Benjamin, 1991: р. 101]. Грошові купюри є сучасними іконами, і Дух говорить до людей через орнаменти банкнот [Benjamin, 1991: р. 103]. Згодом у розвідці «Про поняття історії» (*Über den Begriff der Geschichte*) він напише, що «праця — це спаситель новітньої

епохи ... У поліпшенні ... умов праці ... криється багатство, що здатне тепер здійснити те, чого досі жоден визволитель не здійснив» [Беньямін, 2002: с. 45].

Один із найвідоміших дослідників і перекладачів Вальтера Беньяміна, італійський філософ Джорджо Агамбен (нар. 1942) 2017 року написав невеличкий есей «Капіталізм як релігія», який було опубліковано у збірці «Агамбен та радикальна політика». У ньому автор здійснює археологію капіталістичної релігії. Він повертає нас до важливого тексту Вальтера Беньяміна, а отже, переосмислює й тези самого Макса Вебера. Посилаючись на Беньяміна, Агамбен йде ще далі у своїй критиці й запитує: «... якщо капіталізм є релігією, то як нам інтерпретувати його в термінах віри? У що вірить капіталізм?» [Agamben, 2017: р. 17]. Він пише: капіталізм — це релігія», що ґрунтується на вірі. Адепти цієї релігії живуть *Sola Fide* (тільки вірою) [Agamben, 2017: р. 18].

Чому так? Агамбен розпочинає свій есей з нагадування про знакову дату — 15 серпня 1971 року, коли президент США Річард Ніксон проголосив, що долар більше не забезпечується золотим резервом. Можна із впевненістю стверджувати, що відтоді гроші перетворилися на такий собі кредит, який базується на самому собі і для підтвердження своєї цінності посилається на власну валідність [Agamben, 2017: р. 16]. За чотири роки до декларації Ніксона французький філософ Гі Дебор (1931–1994) опублікував книгу в тезах із політичного мистецтва і назвав її «Суспільство спектаклю» (1967), де в 49 тезі стверджував, що «спектакль — це інший бік грошей, загального абстрактного еквівалента усіх речей. Спектакль і є грошима, на які ми тільки дивимось, бо в ньому тотальність споживання вже витіснено тотальністю абстрактного уявлення» [Debord, 1969]. Гроші — абсолютний товар, який неможливо прив'язати до конкретної кількості металу [Agamben, 2017: р. 21].

Більш ніж за сто років після Марксова «Маніфесту комуністичної партії» (1848) капіталістична система стала ще більш агресивною та експансіоністською, незважаючи на притаманну їй кризовість. Нові ринкові стратегії, нові засоби масової інформації, нові спокуси колонізували як сфери дозвілля та споживання, так і виробництво. Вони підкорили й перепідпорядкували простір, заволоділи загальною увагою, заповнили собою свідомість і підмінили совість [Мерифилд, 2015: с. 72]. Капіталізм перетворився на щось віртуальне, він більше не прив'язаний не тільки до конкретних місць, а й до матеріальних товарів. У тезі 1 Дебор пише так: «Все, що раніше сприймалося безпосередньо, тепер відійшло до сфери вистави» [Debord, 1969]. А у 165 тезі він зазначає: «Капіталістичне виробництво має єдиний простір, який вже не обмежений зовнішніми суспільствами. Ця уніфікація є водночас великим та інтенсивним процесом баналізації» [Debord, 1969]. Дебор викриває театралізований капіталізм, який обслуговує потреби різних буржуазних груп, сил та фракцій, що женуться за власним прибутком. Його праця є спробою докопатися до істини, залізти в саме черево міфічного чудовиська й показати,

як товарно-грошові відносини пронизують усе сучасне життя [Мерифилд, 2015: с. 74]. Дебор звільняє поняття товару від метафізичних тонкощів і теологічної привабливості, або іншими словами, демістифікує його [Мерифилд, 2015: с. 74].

Про соціалізм як форму релігії завжди говорили й говорять дуже багато. Агамбен, наприклад, згадує правого мислителя Карла Шміта (1888–1985), котрий писав, що соціалізм творить нову сучасну релігію, що буде так само важливою для людей XIX та XX століть, як християнство — два тисячоліття тому. За Беньяміном, пише Агамбен, капіталізм — це не просто результат секуляризації протестантської віри (як це подає Вебер), а релігійний феномен, що паразитує на християнстві [Agamben, 2017: р. 17]. Капіталізм, із погляду віри, не має об'єкта: він вірує в чистий факт вірування, довіряючи (від грецьк. *Πιστις* (*pistis*); англ. *credit*) грошам. Отже, гроші стають новим *pistis* і сьогодні, поза сумнівом, не є річчю (*substance*) [Agamben, 2017: р. 19]. Деструктивна природа капіталістичної релігії, про яку писав Беньямін, тепер повністю виходить назовні. Річ, на яку сподіваються, більш не є присутньою, хоча б через те, що гроші є сутністю речі, вони — *ousia* в технічному сенсі. Ось де капіталізм виявляє тісний зв'язок із християнською доктриною [Agamben, 2017: р. 23].

Агамбен пише, що капіталізм — це релігія, де віра — кредит — підміняє Бога. Відтоді, як чистою формою довіри стають гроші, капіталізм стає релігією, в якій богом є гроші. Це значить, що банк, котрий є нічим іншим, як машиною для виробництва грошей та управління грошима, посідає місце Церкви; орудує кредитом (довірою), він маніпулює і керує вірою — дефіцитом, невпевненою довірою (*uncertain trust*) тощо [Agamben, 2017: р. 17]. Ця «церква» маніпулює та управляє процесом віри: залякування і невизначеність довіри є складовою доби, за якої ми живемо [Agamben, 2017: р. 18]. Банкір є первосвящеником, що пропонує вірним єдине таїнство капіталістичної релігії: кредит-дебіт [Agamben, 2017: р. 20].

Капіталізм, розвиває думку Агамбен, є найбільш анархічною силою, що будь-коли існувала. Він не має свого *arche*, ані початку, ані фундаменту, ані точки відліку. Як уже було сказано, він паразитує на християнській теології. Наприклад, через христологію можна побачити природу капіталістичної анархії (в тому сенсі, що капіталізм не має свого початку). У IV–VI століттях Церква була глибоко занурена у суперечку щодо аріанізму, в якій брав участь навіть імператор та все східне християнство. Проблема стосувалася *arche* Сина. Звісно, Арій та його противники у своїх заявах проголошують, що Син був породжений Отцем і що це породження здійснилося «до початку віків» (*pro chronon aionion* у Арія, *propanton ton aionion* у Євсевія Кесарійського). Арій навіть уточнює, що Син був породжений *achronos*, позачасово. Тут ідеться не про хронологічний прецедент (бо часу ще не існувало) і не про ранги (мовляв, Отець «кращий» за Сина). Йдеться радше про визначення того, чи Син як Слово та праксис Бога породжений Отцем чи Він, як і

Отець, не має початку, *anarchos*. Текстуальний аналіз листів Арія та його противників свідчить, що вирішальним терміном у цій суперечці був *anarchos* (без *arche* в подвійному значенні, яке цей термін має у грецькій мові, — як початок та як принцип). Арій стверджував, що коли Отець абсолютно анархічний, то Син має початок (*en arche*) і не є анархічним, бо має свій початок в Отці. Проти цього єретичного твердження, яке надіяло Логос абсолютним початком в Отці, єпископи, скликані імператором Константом (наймолодшим сином Константина Великого) на Сардикійському соборі (343 р.), визначили, що син є *anarchos*, а отже, Він «панує абсолютно, анархічно і нескінченно» (*pantote, anarchos kai ateleutetos*) разом з Отцем [Agamben, 2017: p. 24].

Чому ж ця суперечка, якщо відкинути її візантійські тонкощі, така важлива для нас сьогодні? Оскільки Син є нічим іншим, як Словом та праксисом Отця, або точніше, головною дійовою особою в «економії» спасіння (у божественному керуванні світом), постає проблема анархічного (тобто такого, що не має свого початку) характеру мови, дії та влади. Капіталізм успадковує, секуляризує і доводить до максимуму анархічну природу христології. Якщо ми не розуміємо цього вихідного анархічного покликання христології, то не зможемо ані схопити послідовність розвитку християнської теології з її латентним атеологічним дрейфом, ані зрозуміти історію західної філософії та політики з їхньою цезурою (*caesura*) між онтологією і праксисом, буттям і дією та послідовним наголосом на волі і свободі. Те, що Христос анархічний, означає, зрештою, що західні модерна мова, практика та економіка не мають підґрунтя [Agamben, 2017: p. 25].

Тепер, пише Агамбен, ми краще розуміємо, чому капіталістична релігія та філософія, що їй підпорядковується, мають таку потребу у волі та свободі. Свобода і воля банально означають буття і дію, онтологію і праксис, які у класичному світі були міцно поєднані, а сьогодні йдуть кожна своєю дорогою. Людська дія більше не ґрунтується на бутті: саме тому вона вільна, а отже і приречена на шанс та випадок [Agamben, 2017: p. 25]. На цьому Агамбен ставить три крапки і пропонує подумати про анархічний характер капіталізму. Який висновок слід зробити з його дослідження? Висновків ніяких робити не варто. Як колись Альберто Джакометті казав про свої картини, в мистецтві (як і в філософії), не можна завершити справу, можна лише її полишити.

ДЖЕРЕЛА

- Айленд, Х., Дженнінгс, М. (2018). *Беньямін. Критическая жизнь*. Москва: Дело.
Беньямін, В. (2012). Капіталізм як релігія. Пер. с нем. И. Болдырева. В: В. Беньямін, *Учение о подобии. Медиаэстетические произведения* (сс. 100–108). Москва: Российский государственный гуманитарный университет.
Беньямін, В. (2002). Про поняття історії. Пер. з нім. Ю. Рибачука, Н. Лозинської. В: В. Беньямін, *Вибране* (сс. 39–51). Львів: Літопис.

- Бинцаровский, Д. (2016). Профессиональный успех как знак избрания? О Кальвине, кальвинизме, Вебере и постсоветской науке. *Реформатский взгляд*, 2 (2), 5–54. URL: <https://www.journal.ersu.org/art/18.pdf>
- Болдырев, И. (2012). Блох и Беньямин: одностороннее движение. В: *Время утопии. Проблематические основания и контексты философии Эрнста Блоха* (с. 182–261). Москва: Высшая школа экономики.
- Вебер, М. (2007). *Жизнь и творчество Макса Вебера*. Пер. с нем. М. Левина. Москва: РОССПЭН.
- Вебер, М. (2018a). Попередні зауваження до «Зібрання праць з соціології релігії». Пер. з нім. О. Погорілого. В: М. Вебер, *Протестантська етика і дух капіталізму* (с. 25–37). Київ: Наш формат.
- Вебер, М. (2018b). *Протестантська етика і дух капіталізму*. Пер. з нім. О. Погорілого. Київ: Наш формат.
- Дебор, Г. (2002). *Общество спектакля*. Пер. з франц. С. Офертаса, М. Якубович. Москва: Логос.
- Каубе, Ю. (2016). *Макс Вебер на рубеже двух эпох*. Пер. с нем. К. Тимофеева. Москва: Дело.
- Мерифилд, Э. (2015). *Ги Дебор*. Москва: Ад Маргинем Пресс.
- Погорілий, О. (1998). Читаючи Вебера. В: М. Вебер, *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика* (с. 479–495). Київ: Основи.
- Тейлор, Ч. (2013). *Секулярна доба*. Т. 1. Пер. з англ. О. Панича. Київ: Дух і літера.
- Шолем, Г. (2014). *Вальтер Беньямин. История одной дружбы*. Пер. с нем. С. Скуратова. Москва: Grundrisse.
- Эрс, Ж. (2014). *Рождение капитализма в средние века. Менялы, ростовщики и крупные финансисты*. Пер. з франц. М. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия.
- Agamben, G. (2017). Capitalism as Religion. В: D. McLoughlin (Ed.), *Agamben and Radical Politics* (pp. 15–26). Edinburgh: Edinburgh University.
- Benjamin, W. (1991). *Gesammelte Schriften VI* (pp. 100-103). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Debord, G. (1969), *La societe du spectacle*. Paris: Gallimard.
- Kaube, J. (2014) *Max Weber: Ein Leben zwischen den Epochen*. Berlin: Rowohlt.
- Merrifield, A. (2005) *Guy Debord*. S.l.: Reaktion Books.
- Taylor, C. (2007). *A secular age*. Harvard: Belknap Press of Harvard University Press.
- Weber, M. (1963). *Die protestantische ethik und der geits des kapitalismus*. Tübingen: J. C. B. Mohr.

Одержано 05.02.2021

REFERENCES

- Agamben, G. (2017). Capitalism as Religion. В: D. McLoughlin (Ed.), *Agamben and Radical Politics* (pp. 15–26). Edinburgh: Edinburgh University.
- Benjamin, W. (1991). *Gesammelte Schriften VI* (pp. 100-103). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Benjamin, W. (2002). *About the understanding of history*. [In Ukrainian]. In: V. Benyamin, *Selected works* (pp. 39-51). Lviv: Litorpys. [=Беньямін 2002]
- Benjamin, W. (2012). Capitalism as a religion. [In Russian]. In: W. Benjamin, *The teaching of similarity. Media-aesthetic works* (pp. 100-108). Moscow: Russian State University for the Humanities. [=Беньямин 2012]
- Bintsarovskii, D. (2016). Professional success as a sign of election? About Calvin, Calvinism, Weber and Post-Soviet Science. [In Russian]. *The Reformed View*, 2 (2), 5-54. URL: <https://www.journal.ersu.org/art/18.pdf> [=Бинцаровский 2016]
- Boldyrev, I. (2012). Bloch and Benjamin: one-way traffic. [In Russian]. In: *The time of utopia. Problematic foundations and contexts of the philosophy of Ernst Bloch* (pp. 182-261). Moscow: Higher School of Economics. [=Болдырев 2012]

- Debord, G. (1969). *La societe du spectacle*. Paris: Gallimard.
- Debord, G. (2002). *Society of the spectacle*. [In Russian]. Moscow: Logos. [=Дебор 2002]
- Eiland, H., Jennings, M. (2018). *Benjamin. Critical life*. [In Russian]. Moscow: Dielo. [=Айленд, Дженнингс 2018]
- Heers, J. (2014). *The birth of capitalism in the Middle Ages. Money changers, usurers and big financiers*. [In Russian]. St. Petersburg: Eurasia. [=Эрс 2014]
- Kaube, J. (2014) *Max Weber: Ein Leben zwischen den Epochen*. Berlin: Rowohlt.
- Kaube, Y. (2016). *Max Weber at the turn of two eras*. [In Russian]. Moscow: Dielo. [=Каубе 2016]
- Merrifield, A. (2005) *Guy Debord*. S.l.: Reaktion Books.
- Merrifield, A. (2015). *Guy Debord*. [In Russian]. Moscow: Ad Marginem Press. [=Мерифилд 2015]
- Pohoriyli, O. (1998). Reading Weber. [In Ukrainian]. In: M. Weber, *Sociology. Significant historical analyzes. Policy* (pp. 479-495). Kyiv: Osnovy. [=Погорілий 1998]
- Scholem, G. (2014). *Walter Benjamin. The story of one friendship*. [In Russian]. Moscow: Grundrisse. [=Шолем 2014]
- Taylor, C. (2007). *A secular age*. Harvard: Belknap Press of Harvard University Press.
- Taylor, Ch. (2013). *Secular era*. Т. 1. [In Ukrainian]. Kyiv: Dukh i litera. [=Тейлор 2013]
- Weber, M. (1963). *Die protestantische ethik und der geits des kapitalismus*. Tübingen: J. C. B. Mohr.
- Weber, M. (2007). *The life and work of Max Weber*. [In Russian]. Moscow: ROSSPEN. [=Вебер 2007]
- Weber, M. (2018a). Preliminary remarks on the “Collected works on the sociology of religion”. [In Ukrainian]. In: M. Weber, *Protestant ethics and spirit of capitalism* (pp. 25-37). Kyiv: Nash format. [=Вебер 2018a]
- Weber, M. (2018b). *Protestant ethics and spirit of capitalism*. [In Ukrainian]. Kyiv: Nash format. [=Вебер 2018b]

Received 05.02.2021

Anatolii Denysenko, Candidate of Sciences in Philosophy,
Research Fellow at the Eastern European Institute of Theology,
11/82, Perfetskohe St., Lviv, 79053
anatoliy.denysenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7166-9401>

CAPITALISM AS A RELIGION:

From Max Weber to Giorgio Agamben through Walter Benjamin

The article, based on the work “Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism” explores the concept of «capitalism» by Max Weber, as well as a critique of capitalism itself based on the texts of Walter Benjamin and Giorgio Agamben. All three authors have different views on the nature of capitalism. If Weber is positive about capitalism, Benjamin and Weber see it as a danger. Weber approaches the issue from the point of view of Protestant practice, Benjamin and Agamben see capitalism as a parasite that uses Christian theology for its own useful purposes. Weber writes about the “spirit” of capitalism, Benjamin and Agamben write about capitalism as a form of religion. Weber wrote that «unbridled lust» is by no means identical with capitalism, much less its «spirit». Weber characterizes capitalism through such virtues as honesty, punctuality, diligence, moderation. Benjamin suggested that «Christianity during the Reformation did not contribute to the advent of capitalism, but was transformed into capitalism». He writes that capitalism is perhaps the most extreme of all religious cults, because it is based on a purely psychological connection to the object being fetishized. This cult, devoid of ideology or theology, exists solely through the continuous performance of its rituals — the purchase of goods and their consumption.

Agamben asks very important question: “if capitalism is a religion, how do we interpret it in terms of faith? What does capitalism believe in?” He writes that capitalism is a religion based on faith. Capitalism is not simply the secularization of the Protestant faith. Agamben writes that capitalism is a religion where faith and credit replace God. Ever since money became a pure form of trust, capitalism has become a religion in which money is the God.

Keywords: capitalism, Protestantism, secularization, desacralization, West, secular, anarchic, everyday life.